ڕاسان و ڕەهەندە تیۆرییەکانی (٣)

ئاوڕدانەوەیەکی تیۆری لە خەباتی نوێی کوردستانی ڕۆژهەڵات

سمایل شەریفی

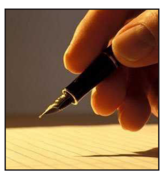

«ڕاسان بریتییە لە تێپەڕین لە دۆخێکی «ستەندبای»ی داسەپاو و زۆرەملی بۆ دۆخێک کە زیاترین پتانسییەلی شۆڕشگێرانە لە ماسوولکە و دەمار و ئێسقانی بزووتنەوەیەکی ڕزگاریبەخشدا بۆ وە جووڵە کەوتن و وە جووڵە خستن پاشەکەت کراوە. لەم پێناسەیەدا ڕاسان بریتییە لە گەیشتن بە شێوازێک لە هەڵسووڕان و ڕێکخستنی حیزبی کە زیاترین «سەرمایەی شۆڕشگێرانە» بۆ بزووتنەوەی کوردی دابین بکا.»

ئێستا لە ئاستێکداین کە بتوانین بەشێوەیەکی بنەڕەتی بابەتی ڕاسان تیۆریزە بکەین. تا ڕادەیەک باسی ئەوەمان کرد ڕاسان لە کورتترین پێناسەی خۆیدا، بریتییە لە توانستی بەرهەم هێنانی سەرمایەی شۆڕشگێرانە. سەرمایەی شۆڕشگێرانەشمان بە توانستی پێک هێنانی ئالوگۆڕی بەرچاو لە کۆمەڵگادا پێناسە کرد.

ئەم تیۆرییەی ئێمە بۆ پێناسەی ڕاسان لەڕاستیدا لەسەر بنەمای پەرەپێدانی تیۆرییەکانی کۆمەڵناسی ناسراوی فەرانسەوی پییەر بۆردیۆ دامەزاروە. بۆردیۆ لە بواری کۆمەلناسیدا بەمە ناسراوە کە پەرەی بە چەمکی «سەرمایە» داوە. چەمکی سەرمایە بەر لە بۆردیۆ زیاتر مانایەکی ئابووریی هەبوو واتە هەر بەتەنیا سەرمایەی ئابووری بە سەرمایە ئەژمار دەکرا. بۆردیۆ چوار جۆر سەرمایەی لێک هەڵاوارد. ئەم سەرمایەگەلە بریتی بوون لە:

۱ سەرمایەی ئابووری: کۆمەڵەی ئەو داهات و داراییە ماددییانە دەگرێتەوە کە کەسێک یان کەسانێک وەدەستیان هێناوە یان پێیان گەیشتووە. ملک و کار و کارخانە لەلایەک و، میرات و داهات و کۆی ئەو کاڵا ماددییانەی لەبەردەستدان لەلایەکی دیکە، بە سەرمایەی ماددی ئەژمار دەکرێن.

۲ سەرمایەی فەرهەنگی: بریتییە لە کۆی داراییی فیکری کە کەسێک یان کۆمەڵگایەک هەیەتی. ئەم داراییە فیکرییانە، یان لەلایەن سیستمی فێرکارییەوە بەرهەم دێن، یان لە بەرەکانی پێشووەوە بۆ بەرەکانی ئێستا ڕادەگوێزرێن. لە بەراورد لەگەڵ سەرمایەی ئابووری، ئەو داراییە فیکرییانەی لە بەرەکانی پێشووەوە بۆ بەرەی نوێ ڕادەگوێزرێن، لە حوکمی «میرات» دان و ئەو داراییە فیکرییەش کە تازە بەرهەم دێ، لە حوکمی کاسبییەکدایە کە کەسێک بۆخۆی دەیکا. سەرمایەی فەرهەنگی، شێوەی جۆراوجۆری هەیە. شێوەیەکی لە ئاستی تاکەکەسیدا بریتییە لە دۆخێک کە بووە بە لێهاتووییەکی پایەداری جەستەیی، وەک هێزی لێدوان لەبەرانبەر خەڵکدا، جۆرێکی تری بە شێوەی خاوەندارێتیی کاڵای فەرهەنگی وەک بەرهەمی هونەری و تابلۆی وێنەگەری و ... خۆی دەنوێنێ. جۆرێکی تریشی ئەو سەرمایە فەرهەنگییەیە کە لەلایەن دۆخێکی سەقامگیری کۆمەڵایەتییەوە بەڕەسمی دەناسرێ وەک بڕوانامەی خوێندن.

۳ سەرمایەی کۆمەڵایەتی: بریتییە لە کۆی ئەو پێوەندییە کۆمەڵایەتییانەی کەسێک یان دەستەیێک لەبەر دەستیاندایە. با نموونەیەک بێنینەوە. کەسێکی ئاسایی ڕەنگە نەتوانێ لە سەفەرێکی دەرەوەدا لەگەڵ مەقاماتی سیاسیی وڵاتێکی بیانی چاوپێکەوتن و وتووێژی هەبێ، بەڵام ئەگەر ئەو کەسە، ئەندامی باڵای حیزبێکی ناسراو بێ، دەتوانێ بە سیفەتی ئەندامەتی لەم حیزبەدا، چاوپێکەوتنی لەگەڵ بەرپرسانی باڵای وڵاتێک هەبێ. لەم نموونەیەدا «ئەندامەتی لە حیزبێکی ناسراودا» بۆ کەسە ئەندامەکە چەشنێک سەرمایەی کۆمەڵایەتییە کە کەسی نائەندام لێی بێبەرییە.

۴ سەرمایەی سەمبۆلیک: پێوەندیی بەم ئیعتبار و پرێستێژەوە هەیە کە کەسێک یان کەسانێک لە کەسانی دیکە و لە کۆمەڵگای وەردەگرن و دەتوانن شانازیی پێوە بکەن. سەرمایەکانی جۆری یەکەم و دووەم و سێیەم زیاتر لە ڕێگای سەرمایەی سەمبۆلیکەوە بەڕەسمی دەناسرێن.

بۆچی ئێمە پێمان وایە دەبێ سووکە پێداچوونەوەیەکمان بەسەر ئەم تیۆرییەی بۆردیۆدا هەبێ و بە داهێنانێکی تیۆری دەوڵەمەندتری بکەین؟

سەرنجدان بەم خاڵە پێویستە کە بۆردیۆ لە کۆمەڵگایەکدا ئەو تیۆرییەی داهێناوە کە

خاوەنی دینامیسم و جووڵە و گۆڕانکارییەکانی تایبەت بە خۆیەتی. بۆردیۆ کە لە وڵاتێکی ئورووپاییدا دەژی پێش‌گریمانەکەی ئەوە بووە کە کۆمەڵگای ئازاد بە چەشنێک ڕێک خراوە کە جووڵە و دینامیسمەکانی بەشێوەیەکی سروشتی سەرمایەی تازە ـ لە هەر چوار جۆرە سەرمایەکە ـ بەرهەم دێنن و سەرمایەکانی پێشوو ڕادەگوێزن. بەڵام با بۆ ساتێک کۆمەڵگایەکی دیکە لە خەیاڵی خۆماندا گریمانە بکەین: کۆمەڵگایەک کە بە هەندێک هۆ بۆ نموونە بەهۆی دەستبەسەرداگیرانی لەلایەن سیستمێکی سیاسیی تۆتالیتێرەوە جووڵە و دینامیسمی سروشتیی خۆی لەکیس داوە و، ڕەوتی بەرهەم هاتن و ڕاگوێزرانی هەر چوار جۆری سەرمایەکە، هەتا ئەوپەڕی خۆی خاو بووەتەوە و لە وەستان نزیک بووەتەوە. دیسان با گریمانەکەمان نەختێک بەربڵاوتر بکەین: دوو کۆمەڵگای جیاواز لەبەر چاو دەگرین کە وەکوو یەک جووڵە و دینامیسمەکەیان لێ ئەستێنراوەتەوە. وای دابنێین ئەو دوو کۆمەڵگایە، لە هەموو بارێکەوە جگە لە تایبەتمەندییەک، وەکوو یەکن. لەم دوو کۆمەڵگایانە کە هەردووکیان بۆ ماوەیەکی درێژە لەژێر حوکمی داپڵۆسێنەری سیستمێکی تۆتالیتێردان، یەکێکیان دوای ماوەیەک بە هەندێک ڕێکار دەگا هەتا بتوانێ گۆڕانکارییەکی بنەڕەتی لە خۆیدا پێک بێنێ و سێبەری قورسی سیستمە تۆتالیتێرەکە لەسەر خۆی بڕەوێنێتەوە و، سەرمایە دەستبەسەرداگیراوەکانی ـ لە هەر چوار جۆر سەرمایەکە ـ ئازاد بکا و، بتوانێ سەرمایەی تازەشیان پێوە زیاد بکا، بەڵام کۆمەڵگای دووەم لە توانای پێک هێنانی گۆڕانکارییەکی لەم چەشنە بێبەرییە و هەر بۆیە ڕەوتی بەزایە

> **ئەم تیۆرییەی ئێمە بۆ پێناسەی ڕاسان لەڕاستیدا لەسەر بنەمای پەرەپێدانی تیۆرییەکانی کۆمەڵناسی ناسراوی فەرانسەوی پییەر بۆردیۆ دامەزراوە. بۆردیۆ لە بواری کۆمەڵناسیدا بەمە ناسراوە کە پەرەی بە چەمکی «سەرمایە» داوە.**

چوونی سەرمایەکانی پێشووی، درێژەی دەبێ و سەرمایەی تازەشی بۆ بەرهەم نایە.

ئێستا دەتوانین چەند پرسیارێک لە خۆمان بکەین؛ پرسیاری یەکەم ئەوەیە: کۆمەڵگای یەکەم چ تایبەتمەندییەکی هەیە کە کۆمەڵگای دووەم نییەتی؟ پرسیاری دووەم ئەوەیە کە ئایا ئەم تایبەتمەندییەی کۆمەڵگای یەکەم هەیەتی بۆی بە «سەرمایە» حیساب دەکرێ؟ و هەر بەم شێوەیە ئایا نەبوونی ئەم تایبەتمەندییە لە کۆمەڵگای دووەمدا دەبێ وەک نەبوونی سەرمایە حیساب بکرێ؟ ئەگەر ئەم تایبەتمەندییە بە سەرمایە ئەژمار دەکرێ پرسیاری سێیەم ئەمەیە: ئایا لەم دۆخەدا سەرمایەکانی دیکە لەڕووی پارێزران و پێوە زیادبوونەوە نابەسترێنەوە بەم سەرمایەیەوە؟ و دواجار پرسیاری چوارەم ئەوەیە ئەگەر ئەم تایبەتمەندییە بە جۆرێک سەرمایە بزانین چ ناوێک لەسەر ئەم سەرمایەیە دابنێین؟

گومان لە سەرمایە بوونی ئەم تایبەتمەندییەدا نییە، لەبەر ئەوەی هەتا ئەم تایبەتمەندییە سەری هەڵنەدابوو کۆمەڵگا لە حالەتی هەژارییەکی بەرچاو ـ لە هەموو ڕوویەکدا ـ مابووەوە. کۆمەڵگای یەکەم کاتێک توانی پشوویەکی بێتەوە بەر، خۆی و سامانێکی تازە بەرهەم بێنێ و سامانی پێشووی وەکار خاتەوە، کە گۆڕانکارییەکی بەرچاوی لەخۆیدا پێک هێنا. واتە هەتا ئەم گۆڕانکارییە لەئارادا نەبوو، سەرمایەی دیکەش هەر بەرهەم نەدەهات. لەبەر ئەوەی ئەم سەرمایەی جۆری پێنجەمە، توانای پێک هێنانی «گۆڕانکاریی قووڵ» بوو، کەوابوو باشترین ناو بۆ ئەم چەشنە سەرمایەیە بریتییە لە سەرمایەی شۆڕشگێڕانە.

بۆ ئەوەی باشتر لەم چەشنە سەرمایەیە تێبگەین، با دۆخی وڵاتی ڕۆمانی بەر لە

ڕووخانی ڕێژیمی نیکۆلا چاووشێسکۆ و دوای ڕووخانی لەبەرچاو بگرین. بەر لە ڕووخانی ڕێژیمی چاووشێسکۆ، ڕۆمانی وڵاتێکی هەژار و خەڵکەکەی لە دۆخێکی نالەباری ئابووریدا دەژیان(کەمیی سەرمایەی ئابووری). ڕێژیمی دواکەوتوو و ئایدۆلۆژیکی چاووشێسکۆ ئیزنی هیچ داهێنانێکی فیکریی نەدەدا کە لە دەرەوەی جەغزی تەنگی ئایدۆلۆژیکی خۆیدا بێ(کەمیی سەرمایەی فەرهەنگی). بە هۆی سیستمی سیخوڕی و ڕاپۆرت لێدان متمانەی خەڵک پێکتر زۆر دابەزیبوو و لەبەر ئەوەی حیزبە سیاسییەکان و دامەزراوە مەدەنییەکان بەکردەوە حەزف کرابوون، کۆی پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان یەکجار لەکزییان دابوو (کەمیی سەرمایەی کۆمەڵایەتی) و دواجار وڵاتی ڕۆمانی لە هەموو جیهاندا، جگە لە وڵاتێکی وەک ئێران، یەکێک لە بێئیعتبارترین وڵاتەکان بوو ـ چاووشێسکۆ چەند ڕۆژ بەر لە شۆڕشی خەڵکی وڵاتەکەی و گیران و ئیعدامەکەی هاتبووە ئێران و تاجە گوڵینەی لەسەر قەبری خومەینی دانابوو ـ (کەمیی سەرمایەی سەمبۆلیک). دوای ئەوەی خەڵکی ڕۆمانی بەدژی سیستمی چاووشێسکۆ شۆڕشیان کرد و توانییان گۆڕانکاریی زۆر لە سیستمی سیاسی و کۆمەڵگای ڕۆمانیدا پێک بێنن، سەرمایەی ئەم وڵاتە لە هەموو بارێکەوە ڕووی لە زیاد بوون کرد. دۆخی گوزەران و داهاتی خەڵک بەشێوەیەکی بەرچاو باشتر بوو (هەڵکشانی سەرمایەی ئابووری). بە گەریانی ئازادیی زانیاری و دەستڕاگەیشتنی خەڵک بە تۆڕە زانستییەکان لە دەرەوەی وڵات، باری فەرهەنگی، گۆڕانکاریی زۆری بەسەرداهات. (هەڵکشانی سەرمایەی فەرهەنگی) کۆمەڵگای مەدەنی ژیایەوە و وڵات لەو قاقرستانە سیاسی و کۆمەڵایەتییەی تێیدا بوو ڕزگاری بوو (هەڵکشانی سەرمایەی کۆمەڵایەتی) و دواجار ڕۆمانی توانی ئەوەندە ئیعتبار وەدەست بێنێ هەتا ببێتە ئەندامی یەکێتیی ئورووپا (هەڵکشانی سەرمایەی سیمبۆلیک). ئەو هەموو پێشکەوتنە لە سایەی چی بوو؟ لە سایەی ئەو شۆڕشەی وا خەڵکی ڕۆمانی بەدژی سیستمی سیاسیی زاڵ بەسەر وڵاتەکەیاندا کردیان. ئەگەر هێزی ئەم شۆڕشەی خەڵک ئازاد نەکرابا، هیچکام لەم سەرمایەگەلەی دیکە زیادیان نەدەکرد. کەواتە سەرمایەی سەرەکی لەم نموونەیەدا، بریتی بوو لەو تواناییەی بۆ گۆڕانکاریی ڕادیکاڵ لەخۆیان نیشان دا؛ واتە سەرمایەی شۆڕشگێڕانە.

زۆر پێویستە ئاماژە بەم خاڵە بکەین کە سروشتی سیاسەت لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە چەشنێکە کە بە هەر هۆیەک بێ ئیستعدادی دامەزران و دووپات بوونەوەی تۆتالیتاریسم لەم وڵاتانەدا لەچاو ولاتانی دیکە یەکجار زۆر لەسەرە. سروشتی تۆتالیتاریزمیش بەچەشنێکە کە زۆربەی توانستەکانی کۆمەڵگا و زۆربەی سەرمایەکانی زەوت دەکا. کەوابوو لەم وڵاتانەدا قسە کردن لە جۆری پێنجەمی سەرمایە واتە «سەرمایەی شۆڕشگێڕانە» پێویستییەکی تیۆریی زۆری هەیە.

دوای ئەم ڕاستییە لەبارەی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ڕاستییەکی دیکەش لەبارەی ئەو وڵاتانەی بەشێک لە کوردستان لەناو سنوورە سیاسییەکانیاندا هەڵکەوتووە، خۆی نیشان دەدا، ئەویش ئەوەیە کە تەنانەت ئەگەر لە سیستمی سیاسیی ئەم وڵاتانەدا سیکۆلاریسم و دێمۆکراسیش بەشێوەیەکی ڕێژەیی چەسپابن، لە کوردستاندا دۆخەکە دەگۆڕێ و جێگای خۆی دەدا بە دۆخێکی ئۆردووگایی و هەلومەرجێکی شێوە موستەعمەراتیی زەق و ئاشکرا.

واتە لە هەموو پارچەکانی کوردستاندا پاشەکەوت کردنی سەرمایەی جۆری پێنجەم واتە سەرمایەی شۆڕشگێڕانە، پێداویستییەکی دووقات و چەندقاتی هەیە. لە بنەڕەتدا نەک هەر لە کوردستاندا پاشەکەوت کردن و زیاد کردنی هەر چوار جۆرە سەرمایەکەی دیکە

بەستراوەتەوە بە پاشەکەوت کردنی سەرمایەی شۆڕشگێڕانە، بەڵکوو هەر بەگشتی مانەوەی شوناسی نەتەوەیی کوردیش، بەستراوەتەوە بە ڕادەی سەرمایەی شۆڕشگێرانە.

ئێستا دەتوانین هەنگاوێک بەرەو پێشتر هەڵبێنینەوە: فیگۆر و ئارایشی سیاسیی حیزبەکان، بەگشتی دەکرێ بە دوو شێواز ڕێک بخرێ: شێوازی یەکەم ئەوەیە پێکهاتەی سیاسی و ڕێکخستنی تەشکیلاتی بەچەشنێک بێ کە زیاترین پاشەکەوتی شۆڕشگێڕانەی تێدا کۆ بێتەوە. شێوازی دووەمیش ئەوەیە ئەم گۆڕانکارییانە بە زیادی و باجهەڵگر و مەترسیهێن بزانین و پێمان وابێ نەک ئێستا بەڵکوو لە ڕۆژی خۆیدا، حیزبیش شێوەی ڕێکخستن و چەشنی جووڵە و هەڵسووڕانی خۆی دەگۆڕێ.

ئێستا زۆر ڕاستیمان لەسەر ڕاسان بۆ ئاشکرا دەبێ. ڕاسان هەر بەتەنیا دەنگی تەقەی پێشمەرگە لە ناوخۆی کوردستان نییە کە ئەگەر ساڵێک ئەو دەنگە بیسترا پێمان وابێ ڕاسان لەگۆڕێدایە و ئەگەر نەبیسترا پێمان وابێ ڕاسان ڕاوەستاوە. ڕاسان وەدەست هێنانی پتانسییەلێکی شۆڕشگێڕانەی ئەوتۆیە کە ئامادەباشی هێزی پێشمەرگە بۆ بەڕێوە بردنی پلانە سیاسی و سەربازی و تەشکیلاتییەکان لەوپەڕی خۆیدا بێ، جا چ پێشمەرگە عەمەلیاتی ئاشکرا لە ناوخۆدا بکا یان نەیکا.

ئێستا لەبەر تیشکی تیۆریی سەرمایەی شۆڕشگێرانە دوو پرسی گرینگ دەخەینە بەر باس.

پرسی یەکەم

لە مێژووی هاوچەرخی ئێراندا کوردستان لەچاو هەموو ناوچەکانی دیکەی ئێران خاوەنی زیاترین سەرمایەی شۆڕشگێرانە بووە. لە کوردستاندا سەرمایەی ئابووری کەمتر لە ناوچەکانی دیکە بووە بەڵام سەرمایەی شۆڕشگێڕانە لە هەموو ناوچەکانی دیکە زیاتر بووە. نەک هەر لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا بگرە لە هەموو پارچەکانی کوردستاندا سەرمایەی شۆڕشگێڕانە لەوپەڕی خۆیدا بووە. یەکێک لە کێشەکانی دەوڵەتانی زاڵ بەسەر پارچەکانی کوردستاندا ئەوە بووە کە ئەم سەرمایە شۆڕشگێرانەیە لە قۆناغی یەکەمدا لە ناوخۆی کوردستان کۆنترۆڵ بکەن و لە قۆناغی دواتردا نەهێڵن ئەم سەرمایە شۆڕشگێڕانەیە تەشەنە بکا بۆ ناوچەکانی دیکە.

یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی سەرمایە ـ لە هەر پێنج جۆرەکەیدا ـ ئەوەیە کە سەرمایە لە هەر شوێنێک بێ هێزی کاری تایبەت بە خۆی بۆلای خۆی ڕادەکێشێ. هێزی کار بۆ هەر چەشنە لە سەرمایەکان بە هێزێک دەگوترێ کە ئۆگری بە بەرهەم هێنانی سەرمایەکە هەیە و بە کردەوە هەوڵی بەرهەم هێنانی بۆ دەدا. ڕاکێشرانی هێزی کار بۆ لای جۆرەکانی سەرمایە لە بواری سەرمایەی ئابووریدا بەرچاوتر لە جۆرەکانی دیکەیە بەڵام ئەم دیاردەیە لە جۆرەکانی دیکەی سەرمایەشدا هەیە.

ئەگەر شۆڕشێکی ڕەسەن لە ئارادا بێ و سەرمایەی شۆڕشگێڕانەی تێدا بەرهەم بێ، هێزی شۆڕشگێر لە هەموو شوێنەکانی دیکە بۆلای ڕادەکێشرێ. هەموو پارچەکانی کوردستان لە مێژووی هاوچەرخدا شاهیدی ئەم چەشنە ڕاکێشانە بوونە. دوایین نموونەی ئەم دیاردەیە ڕۆژئاوا بوو کە سەرەڕای کەمایەسییەکانی، بەرخۆدانەکەی سەرنج و ئامادەیی هەموو هێزە شۆڕشگێرەکانی جیهانی بۆلای خۆی ڕاکێشا. ڕۆژئاوا تازەترین نموونە بوو بەڵام یەکەمین نموونە لە کوردستاندا نەبوو. ڕۆژهەڵاتی کوردستان هەر لە سەردەمی شۆڕشی ۴۶ و ۴۷ەوە هێزە پێشکەوتوو و شۆڕشگێرە چەپە ئێرانییەکانی بۆ لای خۆی ڕاکێشا. بیرەوەریی کەسانێکی وەک کوروش لاشایی دەرخەری ئەم ڕاستییەن. ئەم دۆخە دوای شۆڕشی گەلانی ئێران لە ساڵی ۵۷یش

له ڕۆژهەڵاتدا درێژەی هەبوو.

پرسی دووەم

هەموو هەوڵی حاکمییەت ئەوەیە ئاستی ئەم سەرمایەیە لە کوردستان دابەزێنێ. دەسەڵات بەشێوەی جۆراوجۆر پلان بۆ خاو کردنەوەی ڕەوتی شۆڕشگێڕیی ڕاستەقینە و هێنانەخواری ئاستی سەرمایەی شۆڕشگێڕانە لە کوردستاندا دەدا. دوو شێواز کە دەسەڵات لەم ساڵانەی دواییدا بۆ دابەزاندنی سەرمایەی شۆڕشگێرانە لە کوردستاندا بەکاری هێناوە ئەمانەن:

یەکەم. تێوەگلاندنی کەسانێک لە ڕەوتێکی بە ڕواڵەت ڕیفۆرمخوازانە

دووەم. پاڵ پێوە نانی بزووتنەوەی کورد بەرەو ئاراستەیەکی ڕاسیستی و ڕاستئاژۆیانە

نامانەوێ ئێستا لەم نووسراوەیەدا لەسەر باسی دووەم زۆر لەنگەر بگرین. هەر ئەوەندە دەڵێین بزووتنەوەی کوردی هەتا ئێستا ئەوەندەی نەتەوەخوازانە بووە ئەوەندەش تایبەتمەندیی ئەنترناسیۆنالیستیی هەبووە و وێڕای ناوەرۆکی نەتەوەیی، خاوەنی ناوەرۆکێکی دێموکرات و مۆدێرنیش بووە و هەر بۆیە لەلای هەموو ئازادیخوازانی جیهان وەک بزووتنەوەیەکی ڕەوا چاوی لێ کراوە. بەڵام ناحەزانی بزووتنەوەی کورد ماوەیەکە بە وەرمێن خستنی چەشنێک ڕاستئاژۆیی و جۆرێک لە شۆڤینیسم لەناو بزووتنەوەی کوردایەتیدا، دەیانەوێ ئەم بیرۆکەیە بڵاو بکەنەوە کە ئەگەر کورد پێی وایە لەناو دەسەڵات و نەتەوەی باڵادەستدا بیری شۆڤینیسیتی دەرحەق بە کورد زاڵە، بزووتنەوەی خۆێشیان لە چەشنێک جەوهەری شۆڤینی بەتاڵ نییە. هەر لەبنەڕەتدا پاڵ پێوەنانی بزووتنەوەی کورد بەرەو ڕاستئاژۆیی و ڕاسیزم بەمانای ئەستاندنەوەی داینەمۆ و گوڕوتینی شۆڕشگێڕانەی ئەم بزووتنەوەیەیە. سەرکردایەتیی بزووتنەوەی کورد دەبێ هەر وەک پێشوو لەسەر دیتنەوەی بزووتنەوەی خۆی لەناو بەرەی هێزە پێشکەوتنخوازەکانی جیهان و بەرەی دوژمنانی ڕاستئاژۆیی و کۆنەپارێزی پێداگر بێ.

بەڵام پێویستە لەسەر باسی یەکەم لەنگەرێکی زۆرتر بگرین. ئێمە سەرمایەی شۆڕشگێڕانەمان وەک پتانسییەلێک بۆ پێک هێنانی گۆڕانگاری لە کۆمەڵگادا پێناسە کرد. دەکرێ پرسیار بکرێ ئایا گۆڕانکارییەکان هەر بە تەنیا بە کردەوەی ڕادیکاڵ وەدی دێن؟ ناکرێ بیر لەوە بکەینەوە لە ڕەوتێکی ئارام و لەسەرەخۆ بەڵام بەردەوام و پشوودرێژدا ئەم گۆڕانکارییانە لەناو کۆمەڵگادا وەدی بێنین؟ هەندێک کەس لەسەر ئەم بڕوایەن مێژوو سەلماندوویە ئەو گۆڕانکارییانەی بە پشوودرێژی و لە ماوەیەکی دووروریژ لە کۆمەڵگادا پێک دێن، لەچاو ئەو گۆڕانکارییانەی دەسبەجێ و بەشێوەی یەکدابەدوو پێک دێن، زیاتر جێگای متمانەنن و سەقامگیرتر دەبن و لەو لاشەوە گۆڕانکارییە لەناکاوەکان دوای نیشتنەوەی تەپوتۆزی کوڵوکۆیەکان هەمیسان دەگەڕێنەوە بۆ دۆخی پێشوویان.

لەم ساڵانەی دواییدا بەشێک لە حاکمییەتی کۆماری ئیسلامی هەوڵی داوە بە وەدەست گرتنی جڵەوی بزووتنەوەی ڕیفۆرمخوازانە هەم هیوایەک لە دەروونی هێزە گۆڕانخوازەکاندا زیندوو ڕاگرێ و هەم وەکوو «زەربەگیر»ێک شەپۆلەکانی بێئامانی نارەزایەتیی کۆمەڵانی وەزاڵە هاتووی خەڵکی ئێران بگێڕێتەوە و ئەو شەپۆلانە هێدی بکاتەوە.

> **ئەگەر شۆڕشێکی ڕەسەن لە ئارادا بێ و سەرمایەی شۆڕشگێڕانەی تێدا بەرهەم بێ، هێزی شۆڕشگێر لە هەموو شوێنەکانی دیکە بۆلای ڕادەکێشرێ. هەموو پارچەکانی کوردستان لە مێژووی هاوچەرخدا شاهیدی ئەم چەشنە ڕاکێشانە بوونە**

بەشێک لە خوێدەوارانی کوردیش بە هەر هۆیەک بێ وەگەڵ ئەم ڕەوتە کەوتوون و گەرەکیانە وا لە خەڵک بگەیەنن کە تاقە دەرەتانی پێک هێنانی گۆرانکارییەکی سەقامگیر و جێگای متمانە کە خەڵکی کوردی پێ بحەسێتەوە، تێکەڵ بوونە بە ڕەوتی ڕێفۆرمخوازی. تەنانەت ڕەوتی ڕووداوەکان بەرەو ئاراستەیەک ڕۆیشتووە کە لەگەڵ پەژیوان بوونەوەی زۆریەک لە ڕێفۆرمخوازانی ناوەندگەرا و کەشفی ئەم ڕاستییە کە ڕێفۆرمخوازیی حکوومەتی لە جەوهەری ڕاستەقینەی خۆی بەتاڵ بووەتەوە، هەندێک لە ڕێفۆرمخوازە کوردەکان ئامادە نین لە هەڵوێستەکانیان پاشەکشە بکەن.

حەز دەکەم بە شێوەیەکی زەلاڵ و شەفاف هەڵوێستی تیۆریی خۆمان دەرحەق بە وتەزای ڕێفۆرمخوازی ڕوون بکەینەوە. ئێمە ڕێفۆرمخوازی بەمانای ڕاستەقینەی خۆی ڕەت ناکەینەوە. لایەنگریی ئێمە لە ڕادیکاڵیسمیش هۆی تایبەت بە خۆی هەیە.

ڕاستییەکەی ئەوەیە لە هەر شوێنێکدا سترەکتۆرە سیاسییەکان، ئیزنی بزووتنەوەی ڕاستەقینەی ڕیفۆرمخوازانە بدەن، ئەم بزووتنەوەیە لە درێژخایەندا دەتوانێ شوێنی خۆی لەسەر ڕەوتی ڕووداوەکان بەجێ بێڵێ. بەڵام لە زۆربەی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوین و بە تایبەتی لە ئێراندا، ئەم سترەکتۆرە سیاسییانە ونن. نەک هەر ونن بگرە سترەکتۆرەکان بەچەشنێک گووراون کە بزووتنەوە ڕێفۆرمخوازانەکان، بکەن بە کارتی دەستی حاکمییەت و، هێزی مانۆر دان و هەڵسوورانی زیاتر لە ناوخۆ و لە دەرەوەدا بدەن بە حاکمییەت.

ئێمە چۆن دەتوانین ڕێفۆرمخوازیی ڕاستەقینە لە ڕێفۆرمخوازیی چەواشە جیا بکەینەوە؟ دیارە ئەم دوو ڕەوتە بە تێپەڕینی کات بەرە بەرە لێک جیا دەبنەوە؛ هەر وەک چۆن ئەگەر وای دابنێین ڕەوتی ڕێفۆرمخوازی لە ئێراندا لە ساڵی ٧٦ەوە هاوکات لەگەڵ دەورەی سەرکۆماریی سەید محەممەد خاتەمییەوە دەستی پێ کرد، ئێستا دوای ٢٢ ساڵ، ئیتر بۆ زۆربەی چالاکە سیاسییەکان دەرکەوتووە کە ئەم ڕەوتە ڕەوتێکی ڕاستەقینەی ڕیفۆرمخوازی نییە و کەڵکەڵەی زیاتری ئەم ڕەوتە، بریتییە لە تاقی کردنەوەی شێوازێکی جیاواز بۆ پاراستنی حاکمییەتی دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامی؛ بەڵام ئێمە لەم نووسینەدا مەبەستمان ئەوەیە پێوەرێکی تیۆری بۆ لێک جیا کردنەوەی ئەم دوو ڕەوتە بە دەستەوە بدەین.

بۆ وڵام دانەوەی ڕوون بەم پرسیارە سێ پێشەکیی کورت دێنینە بەرباس.

پێشەکیی یەکەم

هەر بزووتنەوەیەک چ ڕیفۆرمخواز و چ ڕادیکاڵ، دینامیسمی خۆی لە شوێنێکی تایبەتەوە وەردەگرێ. لێرەدا مەبەستمان لە دینامیسم سەرچاوەی ئەو گوڕوتینەیە کە بزووتنەوەکە زیندوو ڕادەگرێ و بەرەو پێشی دەبا.

پێشەکیی دووەم

پێویستە پێکهاتەی دەسەڵات و پێکهاتەی کۆمەڵایەتی، بە شێوەی گریمانەیی لێک جیا بکەینەوە. ناوکی حاکمییەت سەر بە پێکهاتەی دەسەڵاتە و کۆمەڵگای مەدەنیش سەر بە پێکهاتەی کۆمەڵایەتییە.

پێشەکیی سێیەم

پێکهاتەی کۆمەڵایەتیش دەتوانین بەسەر دوو دەستەدا دابەش بکەین: یەکەم، پێکهاتەیەکی کۆمەڵایەتی کە ئەگەر دەسەڵات گەمارۆی بدا، بەشی زۆری وزە دەروونییەکەی لێ زەوت دەبێ و دووەم، پێکهاتەیەکی کۆمەڵایەتی کە تەنانەت بە گەمارۆدرانی لەلایەن حاکمییەتیشەوە، وزەکەی لێ زەوت ناکرێ.

ئێستا بە باشترین شێوە دەتوانین وڵامی

ئەم پرســـیارە بدەینەوە کە بە چ پێوانەیەکی تیــۆری، دەتوانیــن ڕەوتــی ڕیفۆرمخوازیی شــوێندانەر لەگــەڵ ڕەوتــی ڕیفۆرمخوازی ناڕاستەقینە لێک هەڵاوێرین.

ئــەو ڕیفۆرمخوازییــەی ســەرچاوەی سووتەمەنی و دینامیسمەکەی لەناو پێکهاتەی دەستەڵاتدایە ڕەوتێکی چەواشەیە.

ئــەو ڕیفۆرمخوازییــەی ســەرچاوەی سووتەمەنی و دینامیسمەکەی لەناو پێکهاتەی کۆمەڵایەتیدایــە بەڵام دەســتەڵات دەتوانێ پێکهاتــە کۆمەڵایەتییەکــە گەمــارۆ بــدا و پتانسییەلەکانی زەوت بکا، ڕیفۆرمخوازییەکی چەواشە نییە بەڵام شوێندانەریش نییە.

ڕیفۆرمخوازیی ڕاســتەقینە ڕیفۆرمخــــوازییەکــە کــە دینامیسمەکەی لە ناو پێکهاتەی کۆمەڵایەتیدا بــێ و هەر کات دەســـەڵاتیش کۆمەڵگاکــەی گەمــــــارۆ دا، ســەرچاوەی بزووتنەوەکە ویشکایی نەیێ.

دژایەتیــی ئێمە لەگەڵ ئەو ڕەوتەی وا بە ناوی ڕیفۆرمخوازیی حکوومەتــی نــاوی دەرکردووە بەهــۆی دژایەتیمــان لەگەڵ نەفسی ڕیفۆرمخوازی نییە. ئێمە لەســەر ئەو بڕوایەین ئەگەر دۆخی عەینی بۆ خەباتی ڕیفۆرمخوازانە ئامادە بێ، ئەم شــێوە خەباتە لەپاڵ شێوەکانی تری خەبات دەتوانێ لە کۆمەڵگادا سەرمایەی شۆڕشگێرانە بەرهەم بێنێ. لە ڕوانگەی ئێمــەوە، ڕیفۆرمخوازیی حکوومەتی لە خانەی یەکەمی ڕیفۆرمخوازیدا جێگای بۆ دەبێتەوە کە ڕەوتێکی چەواشەیە.

ئێستا پرســیارێکی دیکە دەورووژێنین. گوتمان لە چەشنی سێیەمی ڕیفۆرمخوازیدا سووتەمەنیی خەباتی مەدەنی لە شوێنێکەوە دابین دکرێ کە دەســەڵاتی تۆتالیتێر وزەی ئــەم شــوێنەی پێ کــپ ناکــرێ. خەباتی مەدەنی ناو شــار ئەگەر بە وزەی ئەم شوێنە پشتئەستوور بێ بە گەمارۆی حاکمییەت لە پێ ناکەوێ و شەپۆلەکانی دانامرکێنەوە. ئەو ســەرچاوەیەی وا سووتەمەنیی خەبات دابین دەکا، خەباتی شاخە.

ئێستا مانای زۆریەک لە ستراتێژییەکانمان بۆ ڕوون دەبێتەوە. کاتێک ئێمە باســی لێک بەســتنەوەی خەباتی شار و شــاخ دەکەین، مەبەســتمان گرینگــی دان بــە شــێوەی ســێیەمی خەباتی مەدەنــی و ڕیفۆرمخوازانە و ڕەتکردنــەوەی دوو شــێوەکەی دیکەیە. لــە خودی دەســتەواژەی «خەباتی شــاخ»دا وشەی «شــاخ» ناوی شوێنێکی جوغرافیایی نییــە بەڵکوو ناوی «دۆخ»ێکــە کــە ســەرچاوەی خەبات و ڕاپەڕینە. جا ئەو شوێنە چ لە بەغدای بەر لە شۆڕشــی ١٣٥٧ بــێ و چ لــە قەندیلی سەرەتاکانی دەیەی حەفتا بێ و چ لە کێلەشینی دوای ڕاسان.

خەباتی شاخ نەک هەر مانا دەدا بە خەباتی شــار، بەڵکوو بەگوێرەی پرەنسیپەکانی ڕێئال پۆلیتیک، دەتوانین بگەین بەم قەناعەتە کە بە بــێ هەبوونی هێــزی خەباتی شــاخ، ئێمە تەنانەت لەسەر مێزی وتووێژیشدا سەنگێکی ئەوتۆمان نابێ. کاتێک دکتۆر قاسملوو ئامادە دەبوو لەسەر مێزی وتووێژ دابنیشێ کە هێزی پێشمەرگەی کوردستان لەوپەڕی ئامادەییی خۆیدا بوو. ئێســتا لــە دۆخێکــی ئەوتۆدا، هەندێک کەســایەتیی سیاســیی کارتۆنی دەیانەوێ لاســاییی دیپلۆماســیی وتووێژی دکتــۆر قاســملوو بکەنەوە کە نــەک هەر خاوەنی کەمترین ســەرمایەی شۆڕشگێرانە نیــن، بەڵکوو هاوئاهەنگ لەگــەڵ ناحەزانی بزووتنەوەی کورد ڕاســتەوخۆ و ناڕاستەوخۆ دژایەتیی ڕاسانیش دەکەن.

> **ڕاستییەکەی ئەوەیە لە هەر شوێنێکدا سترەکتۆرە سیاسییەکان، ئیزنی بزووتنەوەی ڕاستەقینەی ڕیفۆرمخوازانە بدەن، ئەم بزووتنەوەیە لە درێژخایەندا دەتوانێ شوێنی خۆی لەسەر ڕەوتی ڕووداوەکان بەجێ بێڵێ**